

ІГОР ДИКИЙ

КЛИШОНОГИЙ ГОСПОДАР КАРПАТ

ведмідь. Ця тварина була вдвічі більша, ніж сучасні ведмеді. Маса великих печерних ведмедів досягала 800–900 кг. Вони проживали на території наших Карпат та в горах Криму. Ці тварини вимерли приблизно 15 тисяч років тому, але залишили по собі спогади у вигляді наскельних малюнків первісних мисливців і фрагментів кістяків черепів та скелетів.

СКІЛЬКИ ВАС, КЛИШОНОГИХ?

Ведмідь бурий (*Ursus arctos Linnaeus, 1758*) – найбільший хижак фауни України й один з найбільш грізних у дикій природі. Він досить давній звір: його предки з'явилися на території Європи 22 мільйони років тому. На сьогодні на планеті є 8 видів ведмедів: білий, гімалайський, очковий, губач, малайський, барібал та велика панда. Чотири види ведмедів живуть у Південній Півкулі і чотири – в Північній. Представники родини ведмежих ніколи не жили в Австралії та Антарктиді. Хоча наразі ведмеді не проживають і в Африці, вчені знайшли скам'янілості, які підтверджують їхнє перебування в горах на півночі цього континенту. Найбільший представник серед ведмежих – викопний печерний

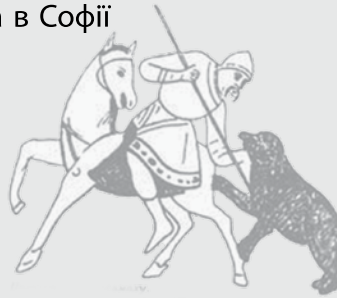
Наскельні малюнки
первісних мисливців

АРЕАЛ

Ведмідь бурий – один з найцікавіших і найпривабливіших представників царства Тварини. Бо як інакше пояснити, що в кожній сім'ї знайдеться хоч одна плюшева іграшка – ведмідь (анг. – teddy bear)? Ці тварини переважно миролюбні, однак з кожним роком їх дедалі менше.

Ареал виду охоплює майже всю Євразію на північ до межі лісу, а в Європі представлений тільки дрібними ізольованими популяціями в Альпах, Апенінах, Балканах, Карпатах, Піренеях та горах Скандинавії. Справжнім „Ведмежим” континентом є Північна Америка – там проживає 2/3 всіх бурих ведмедів планети.

У давні часи ведмідь був більше поширений в Україні. Зокрема, відомий український дослідник-зоолог Олександр Порфирович Корнєєв стверджував, що у XII ст. у південних степах і в центральній частині України (Київські землі), де ще збереглися величезні лісові масиви, водилися ведмеді. Доказом цього є фреска в Софії Київській, на якій зображена сцена полювання на ведмедя. Про ведмедів є чисельні згадки в багатьох літописних документах часів Київської Русі.

Чисельність бурого ведмедя в Україні зменшувалася разом із вирубуванням лісів та розорюванням земель. Цей процес поширювався з півдня на північ. З XVIII ст. ведмідь на території теперішньої України – рідкісний звір, і його ареал звузився до Карпат і Полісся, а сьогодні життєздатна популяція клишоного хижака збереглася лише в Українських Карпатах. Здавалося, що ведмідь повністю зник на Поліссі. Та в останні роки реєструють окремих особин, які заходять до нас з території Білорусі та Росії. Нещодавно методом фотографування природодослідники підтвердили існування бурого ведмедя у Чорнобильській зоні.

ЗАБАРВЛЕННЯ

Незважаючи на те, що нашого ведмедя називають бурим, забарвлення його шерсті в межах ареалу дуже різноманітне, від сивувато-сірого й рудого до майже чорного. Через різноманіття забарвлення і розмірів вчені виокремлюють 11 підвидів (географічних рас) ведмедя. Найдрібніші особини поширені в Європі, найбільші – на Алясці, в Уссурійському краї та на Камчатці. Останні мають масу 500 і більше кілограмів, а в осінній період маса особливо великих камчатських особин становить понад 700–1000 кг. Найбільший бурий ведмідь, якого спеціально спіймали для Берлінського зоопарку на острові Кодьяк, мав масу 1134 кг (!).

ПОРТРЕТ

У всіх ведмедів коренасте міцне тіло завдовжки 1,2–2 м, часто в загривку заввишки до метра. Дорослі самці в середньому в 1,6 рази більші, ніж самки. Вуха у цих тварин невеликі.

ликі, округлі, очі маленькі, хвіст дуже короткий (6,5–21 см). Лапи сильні, п'ятипалі, з великими невтяжними кігтями завдовжки до 15 см, які на задніх лапах зазвичай коротші, ніж на передніх. Кігтями ведмедя керують міцні м'язи, тому тварини легко вилазять на дерева, риють землю та розривають здобич. Хода у ведмедів шаркаюча, стопоходяча. На відміну від собак і кішок, ведмідь ходить, опираючись не на пальці, а на всю стопу, а тому може ходити на задніх лапах. За характерну поставу задніх лап (пальцями під кутом до середини) ведмедя називають „клишоногим“.

ЖИВЛЕННЯ

Ведмідь бурий – єдиний хижак, який регулярно їсть і м'ясо, і рослини. Він має спеціалізовані зуби і для м'яса, і для рослинної їжі. У цього хижака універсальна система травлення, пристосована до перетравлювання їжі рослинного і тваринного походження. Незважаючи на грізний вигляд і велику силу, бурий ведмідь в Українських Карпатах віддає перевагу рослинній їжі. Зазвичай живиться кореневищами, бульбами й зеленими частинами та плодами рослин, грибами. Навесні, наче корова, часто пасеться на молодій травичці, на луках і полонилах. Це єдиний з наших хижаків, який може обійтись без тваринної їжі, вона в його раціоні не перевищує 20–40 %. Восени, коли дозрівають яблука, ведмеді частенько навідується до найближчих фруктових садів. Вони вилазять на яблуні і легко, наче бобри, перегризають гілляки з найбільшою кількістю плодів. Гілка падає на землю, і тварина спокійно ласує яблуками. Влітку ведмеді частенько дошкуляють пасічникам, навідуючись до вуликів з медом. Ласувати медом особливо любляють самиці та молоді ведмежата. Щоб вберегти бджіл від клишоногих розбійників, пасічники вигадують різноманітні методи сигнального сповіщення і захисту вуликів. Однак ведмеді так люблять мед, що жодні системи відлякування не допомагають. Через таку непереборну любов до меду цей вид і отримав свою назву у слов'ян: ведмідь – той, хто відає (знає) мед.

Як у справжнього хижака, органи чуття у ведмедя розвинуті дуже добре. Цікаво, що ведмідь – один з небагатьох звірів, який, як і людина, має кольоровий зір. А слух і нюх у нього розвинені набагато краще, ніж у нас.

Бурий ведмідь, наприклад, здатний вчути запах меду за 8–9 км, а дзиччання бджіл чує за 5 км.

Серед тваринної їжі ведмідь надає перевагу комахам та їхнім личинкам, червам, ящіркам, жабам, мишоподібним гризунам. Лише за відсутності поживи може нападати на диких копитних (кабанів, косуль й оленів), рідше – на свійських тварин. А ось людина не гребує м'ясом бурого ведмедя! Зокрема, китайці лапи бурого ведмедя вважають делікатесним і лікувальним продуктом. На щастя, їхній продаж суворо заборонено відповідно до закону про охорону рідкісних тварин. Проте два роки тому на китайській митниці затримали незаконний контрабандний вантаж із 212 лап бурого ведмедя. Жорстока математика підказує: браконьєри вбили 53 тварини! До відома браконьєрів: печінка ведмедя містить так багато вітаміну А, що, з'ївши її, людина може померти від передозування. Прихильники нетрадиційної медицини Східної Азії, які особливо цінують ведмежі жир та жовч теж доклали зусиль до знищення клишоногих.

НЕВЖЕ ВЕДМЕДІ СХОЖІ НА НАС?

В північноамериканських індіанців існує повір'я, що ведмеді належать до людської раси. І свої переконання вони обґрунтовують тим, що у ведмедя по п'ять пальців на лапах, сліди їхніх задніх лап дуже схожі на людські, і вони можуть ходити і бігати на двох лапах. У ведмедів, як і у людини, псуються зуби від солодкого, у них є схожі на наші захворювання, наприклад, гідроцефалія (хвороба головного мозку), яка призводить до дуже болісної і повільної смерті. Чампі, ведмедеві з Лаосу, першому у світі зробили складну нейрохірургічну операцію і вилікували цю недугу. Кажуть, що навіть психологія ведмедів схожа на людську. Виявляється, тварини мають своєрідне „логічне мислення“ і, втікаючи від мисливців, спеціально заплутують сліди, йдучи задом наперед. Залягаючи в засідку на переслідувача, ведмідь частенько робить кругову петлю слідів, пара-

лельно повертається назустріч, і опиняється таким чином обабіч своїх слідів там, де його не очікують побачити, а він добре бачить свого кривдника. Ведмідь може бігти зі швидкістю до 50 км/год, щоправда, недовго і на дистанції, що не перевищують 400 м. За добу середнє переміщення ведмедя в Карпатах становить приблизно 15 км. Залишивши барліг, звір бродить у світлі години дня, відпочиваючи в морозні ночі. З настанням теплих ночей тварини більше відпочивають вдень. Улітку хижак активний удень і за похмурої дощової погоди проходить не більше 3–4 км. Восени за нестачі їжі добові переходи збільшуються до 7–10 км. Звір веде осілий спосіб життя і досить чітко дотримується меж своєї власної ділянки. Індивідуальна ділянка самця може накладатися на декілька індивідуальних ділянок самок. Хоча цей хижак є моногам (самець утворює пару з однією самкою), проте тривалі пари не утворює. Більшу частину року самці є самітниками і не беруть участі у вихованні молодняку.

ЩО РОБИТИ, КОЛИ ЗУСТРІНЕШ КЛИШОНОГОГО?

Як правило, завдяки гострому нюху ведмедеві вдається уникати зустрічей з людиною. Випадково натрапивши на людину, агресивно поводитися лише шатуни взимку або ведмедиці, що опікуються малятами. Досвідчені мисливці радять при зустрічі з ведмедем не кидатися навтіки. Краще залишатись на місці, не робити різких рухів і не дивитися хижаку в очі. Ваша швидка втеча може спровокувати атаку звіра. Найкраще спокійно і якомога непомітніше залишити небезпечне місце. Ні в якому разі не підходьте до малих ведмежат! Щоб не натрапити на ведмедя під час прогулянки в Карпатах, тримайтеся відкритих місць, не заглиблюйтеся у непрохідні ділянки та зарослі корчів з обмеженою видимістю. Під час прогулянки гучно розмовляйте, і тварина, почувши вас здалеку, втече. Не підходьте до мертвої здобичі хижаків. Ночуючи в наметах, не залишайте на відкритому місці провіант та недоїдки – вони можуть привабити ведмедів, особливо молодих. Загалом ведмеді дуже рідко нападають на людину. Пам'ятайте: вони завжди відповідають на прояв будь-якої агресії і лише захищають свою територію. Наміри ведмедя дуже просто визначити за станом його шерсті на загривку, яка при небезпеці стає дибки.

ЗИМОВИЙ СОН

Усі ведмеді, крім самців білого ведмедя і панди, впадають у зимову сплячку. Сплячка бурого ведмедя триває залежно від кліматичних та інших умов з жовтня-листопада до березня-квітня і навіть довше, в середньому 5–6 місяців. Найдовше в барлозі перебувають ведмедиці з новонародженими ведмежатами, менше інших – старі самці. У південних частинах ареалу, де тепла зима і є багато корму, ведмеді можуть не залягати в сплячку.

Всупереч розповсюдженій думці, ведмеді не впадають у справжню сплячку. Їхній стан правильніше назвати зимовим сном, тому що вони зберігають повну життєздатність, чутливість, а у випадку небезпеки покидають свій барліг і блукають лісом у пошуках нового. У звірів під час сну дещо зменшується інтенсивність дихання і кровообігу, пульс знижується до 8 ударів на хвилину (нормальний 40 ударів на хвилину). Впродовж зимового сну ведмідь втрачає 30–50 % маси тіла, весь жировий запас, який він нагуляв за літо і осінь. Уявіть лише, у цей період ведмідь не випорожнюється!

Барліг для зимового сну ведмідь готує ще восени. Часто облаштовує барлоги в ямах під захистом бурелому або коренів повалених дерев. У районах з м'яким ґрунтом звірі риють глибокі лігва в землі, а в горах займають печери та розщелини скель. Зверху барліг заносить снігом, залишається тільки невеликий отвір для вентиляції. У теплих районах ареалу тварини можуть обмежуватися відкритим лігвом в густому ялиновому молодняку, біля великого дерева або навіть на відкритій галявині. Вони натягують туди купу моху та ялинових гілок і облаштовують велетенське гніздо. Для

барлогу ведмідь вибирає найбільш надійні глухі куточки своєї території, куди звір іноді прямує за кілька десятків кілометрів і, наближаючись до нього, плутає сліди.

Зазвичай у січні-лютому, під час зимового сну, самиці народжують малят. Новонароджені ведмежата зовсім невеликі, завдовжки 20–25 см та масою приблизно 500 г. У зрілому віці їхня маса збільшується в 1000 разів. Якби людина росла так само, як ведмідь, то в дорослому віці вона мала б масу понад 500 кг! Ведмедиця вигодовує малят молоком 4–5 місяців. З матір'ю вони залишаються до 3-х років. Варто зауважити, що смертність молодняку в перший рік життя становить 50 %, а народжує самиця переважно 1–2 малят. Виняток становлять дикі райони тайги з задовільними кормовими умовами, де кількість новонароджених ведмежат може становити 3–4 або й навіть 5. Часто разом з ведмежатами, що народились цього року, біля самки перебувають торішні ведмежата (зазвичай також самиці), так звані „пестуни“. Вони навіть зимують разом в одному барлозі. Живуть ведмеді у дикій природі недовго – приблизно 30 років. Найстаріший ведмідь Андреас прожив у неволі 47 років.

БЕРЕЖІМО БУРОГО!

З огляду на високу смертність ведмежат при народженні і тривалий час, потрібний для досягнення статевої зрілості (ведмеді розмножуються на 4–6 році життя), а також той факт, що самиці приводять малят лише раз на два роки, цей найбільший хижак нашої фауни знаходиться під загрозою зникнення. Якщо у 70-х роках минулого століття в Українських Карпатах налічували до 1300 (!) ведмедів, то сьогодні їх не більше 250. Для порятунку ведмедя у 2009 році вид занесений до Червоної книги України та до Європейського червоного списку. Ведмедя бурого активно охороняють в Карпатах у Карпатському біосферному заповіднику, у заповіднику Горгани та в Карпатському національному парку, у національних парках „Сколівські Бескиди“, „Гуцульщина“, „Синевир“ та ін. На території національного природного парку „Синевир“ створений єдиний в Україні реабілітаційний центр для бурих ведмедів, які змалку були вилучені з дикої природи і зазнали жорстокого поводження, а також тварин, потерпілих від стихійного лиха та конфіскованих на митниці. Сьогодні тут знайшли притулок 18 ведмедів і ведмежат. Кожен з них має свій особливий характер і кличку.

У центрі можна познайомитись з Потапом, Мишком, Бубочкою і навіть з Віні. Всі вони чекають на нашу допомогу. Як допомогти клишоногим, ти можеш дізнатися на офіційному сайті реабілітаційного центру для бурих ведмедів:

npp-synevyr.net.ua/page3.html